

ЗЕМЕЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що нині, як і на початку ХХ ст., українське державотворення супроводжується реформуванням правової основи земельних відносин і юрисдикції земельної власності. Також відхід від великоросійської кріпосної спадщини земельних відносин на початку минулого століття та від радянської колгоспної і радгоспної земельної власності в сучасних умовах потребує наукового критичного осмислення.

Окремим аспектами вивчення даної проблематики присвячено праці М. Драгаманова, Л. Кушинської, Ю. Липи, А. Панюка та ін.

Українська нація є однією з європейських хліборобських цивілізацій з досить виразною демократичною правовою культурою, в якій закріпилася традиція володіння селянами і міщанами приватною земельною власністю.

Вже за часів Антсько-полянського союзу хлібороби створили свої експортні центри. Ю. Липа зазначає, що міста Давньої Греції отримували від антсько-полянських виробників зернових культур близько 1 млн. пудів збіжжя, зокрема 2, 1 тис. кварт пшениці (1, с. 60). Торгівля потребувала правових норм регулювання товарного обігу та митних платежів.

С. Шелухін стверджує, що в 911 р. Олег від імені Руських земель уклав з візантійцями договір і «подає, як руське київське право, майже дослівний переклад з XII римських таблиць». Це означає, що у звичайному праві русів-українців були елементи римського права. «Руська Правда», згідно висновків С. Шелухіна, «дихає римським 42 правом» (2).

Згідно висновків багатьох дослідників історії держави і права, а також духовної культури української нації, хліборобська праця на родючих землях українського лісостепу та степової зони сприяла формуванню малих соціальних груп, перешкоджаючи водночас утворенню характерної для мешканців північних і північно-східних земель великих патріархальних родин-общин, в структурі яких особистість неминуче розчинялася в комунітарному, общинному, хоровому (3, с. 8–10).

Руські землі того часу були досить урбанізованими, і міста являли собою важливий інститут політичної організації земель. У цьому контексті державно-правова система Руських земель істотно відрізнялася від феодальних держав тим, що «король на заході ділив владу з могутньою аристократією, але в Київській Русі існував найважливіший компонент, якого не було на Заході – місто» (4, с. 16).

Завдяки тому, що руси-українці володіли досить високим рівнем агрокультури та мали у сільськогосподарському виробництві передові для того часу знаряддя і технології обробітку землі, вони мали надлишок продукції, який виводився на товарний ринок. В. Паїк зазначає, що «у сколотський час вживано плуг із бронзовим, опісля залізним лемехом і телігою, анти додали до плуга

залізний наральник. Упровадження цього винаходу в оранці полегшувало її, спричиняючи до збільшення кількості і якості рілних продуктів» (5, с. 189). Такі інновації істотно поглиблювали взаємозалежність між суб'єктами земельної і ремісничої власності та купецько-фінансовими корпораціями. Виробничі відносини між ними характеризувалися комерціалізацією, яка спричиняла необхідність соціальної координації умов і засобів своєї життєдіяльності.

Отже, можемо стверджувати, що хліборобська культура українців, ґрунтована на земельній приватній власності, поступово творила у суб'єктів земельних відносин раціональність, комерційні здібності та життєві позиції з мотивацією до публічного дискурсу для досягнення спільної мети.

Зі сказаного випливає, що земельна власність і земельні відносини та їх суб'єкти були сформовані як національно-державні, а тому їх слід розглядати в ієрархічній (вертикальній) і горизонтальній площині у правовому і соціально-економічному вимірах.

У договірних відносинах між суб'єктами земельної власності та представниками інститутів державної влади позначилися принципи тогочасного державного права. «Договори, не встановлюючи норм для вітчизняного руського права, мають, однак, значення і для внутрішньої історії джерел руського права: під впливом народу вищої культури русі вперше намагаються виразити норми свого права в об'єктивній (письмовій) формі, до того ж зробити їх для себе обов'язковими в силу зовнішнього примусу і клятви» (6, с. 81).

Загалом землевласники Київської Русі стабілізували традицію зміцнення політичних і соціально-економічних засад земельних відносин і становили ядро соціальних сил, з інтересами яких мали рахуватися бояри і князі. Водночас землевласники виокремили зі свого середовища «лучших мужів», «мудрих мужів», «знатних мужів», тобто руську еліту, яка мала моральний авторитет і завдяки йому посіла провідне місце у системі державної влади і в організації правопорядку.

Сказане дає підстави стверджувати, що вилучення з контексту правових норм приватної власності на землю для сільгоспвиробників, по-перше, позбавляє суб'єктів сільськогосподарського виробництва смислу їх цільового розвитку; по-друге, не сприяє мотивації для нарощення сил і засобів задля збільшення товарної продукції і забезпечення власного і суспільного добробуту; по-третє, формує усталене розуміння рівності в бідності усіх селян, що сприяє історичному відтворенню відповідної правової культури.

Список бібліографічних посилань:

1. Липа Ю. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. С. 307.
2. Шелухін С. Історично-правні підстави Української державності. Вінніпег, 1929. С. 28.
3. Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп.ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1989. С. 591.
4. Вернадский Г. В. Киевская Русь / Г. В. Вернадский. Тверь; М.: ЛЕАН; Аграф, 2001. С. 448.
5. Паїк В. Корінь безсмертної України і українського народу / В. Паїк. Львів: Червона калина, 1995. С. 236.
6. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. Ростов-наДону: Феникс, 1995. С. 640.